

سیاست زوان‌ناسی نا-سیاسی: زوان‌ناسی و زوان‌کوشی*

ئه‌میر حه‌سه‌ن پوو‌پ

له‌ئنگلیسیه‌و: پارسا کرمانجیان

داوا‌ی هازدارن‌گی‌شه، ته‌نیا له‌ ئامو‌و‌ژه‌ی پ‌وز‌تی‌ف‌یز‌م- ته‌جر‌یه‌خوا‌زی نی‌یه، به‌ل‌کم هه‌له‌یوا ک من داوا که‌م، له‌ په‌سه‌ند‌ه‌یل ئی‌ده‌ئ‌ۆ‌ل‌ۆ‌ژ‌یک و سی‌اس‌ی زوان‌ناس‌ی، وه‌لی‌فه‌ته‌یل ر‌شته و کانت‌ک‌ست دی‌روو‌ک‌ینگ ر‌یشه‌ د‌یر‌ید ک ئی ده‌ق‌هر زان‌ست له‌ ناو‌ی (وا‌ز) وه‌دی ته‌یه‌ی و ئه‌و کار چ‌و‌ود.

له‌ سه‌ره‌ت‌ای سا‌ل ١٩٩٩ ک له‌ هه‌ن ن‌ۆ‌س‌ای‌ن ب‌ۆ‌م، هه‌ست ک‌رد‌م فر‌ه هو‌و‌ف‌آ‌لی‌یه ک ب‌ی‌ل‌ای‌ف‌نی زوان‌ناس‌ی یا ته‌ف‌انه‌ت "زان‌سته‌یل د‌ن‌یا‌که‌ر" جو‌ور‌ف‌یز‌یک و ش‌یم‌ی وه‌ پر‌سیار ب‌ک‌یش‌م. هه‌رس‌ای، ر‌یشه‌گه‌ی داوا‌ی ن‌رخ‌ب‌ر نه‌ب‌ۆ‌ن^١، ب‌ی‌ل‌ای‌ف‌نی یا خو‌ه‌سه‌ری زوان‌ناس‌ی ک ه‌ی‌مان

1. Value-free

*- ئی وتاره له‌ کتاو (ما‌ف زوان: به‌را‌به‌ری، هاز و په‌روه‌رده) وه‌ ناو‌ن‌یشان ئ‌ر هه‌ل‌گه‌ری‌یه:

Hassanpour, Amir. The Politics of A-political Linguistics: Linguists and Linguicide, in Rights to Language: Equity, Power, and Education, (Celebrating the 60th Birthday of Tove Skutnabb-Kangas), Edited by Robert Phillipson, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 2000; Pp. 33-39.

هاوردیا، سیاست عه‌به‌وه‌کردن چۆ ئەفزان‌گێگ ئەپرای
لەناوخواه‌گرتن ناسیۆنالیزم کوردی، کرداریه‌و بۆ.

گاهه‌س د‌ل‌ه‌ه‌ترین سیاست زوان‌کوشی له‌
سه‌رده‌م ئیمه‌ له‌ ترکیه، کرداریه‌و بۆه، ک ماشین
ده‌ولت، وه‌ گشتی ئەپرای ئەوس‌پ‌رین زوانه‌گه،
هه‌م وه‌ شیوه‌ی ده‌مه‌کی وه‌ه‌م نۆسه‌کی به‌سیج‌ه‌و
کریا.

گاهه‌س د‌ل‌ه‌ه‌ترین سیاست زوان‌کوشی له‌ سه‌رده‌م
ئیمه‌ له‌ ترکیه، کرداریه‌و بۆه، ک ماشین ده‌ولت،
وه‌ گشتی ئەپرای ئەوس‌پ‌رین زوانه‌گه، هه‌م وه‌ شیوه‌ی
ده‌مه‌کی وه‌ه‌م نۆسه‌کی به‌سیج‌ه‌و کریا. حکومه‌ت
ترکیه‌ له‌ سال‌ ١٩٩١ له‌ ژێر گوشاریه‌کیه‌تی ئه‌روپا،
ک له‌باریه‌ی داخوازی ترکیه‌ ئەپرای ئەندام‌بو‌ن‌ ت‌واو، له‌
یه‌کیه‌تی ب‌ه‌مه‌یل بۆ، پ‌یتش‌نیار قانون‌گێگ وه‌ پارلمان‌ دا
ک قسه‌کردن وه‌ زوان‌ کوردی ره‌وا زانست‌یاد. ئه‌رووژ
کورده‌گان له‌ بار قانون‌یه‌وه‌ ئازادن ک له‌ فه‌زایل
هه‌شاری وه‌ زوان‌ زاگه‌یی خ‌وه‌یان قسه‌ بکه‌ن، وه‌ل‌ی
یه‌یش پ‌و‌ر‌پ‌ند ک ئەگه‌ریه‌ک‌گ له‌ ئەندام‌ه‌یل پارلمان
یا حزب‌گ سیاس‌ی له‌ زوانه‌گه‌ له‌ ناو کم‌پ‌ه‌ینه‌یلی
ئ‌سفاده‌ بکه‌ی، یا زوانه‌گه‌ ئەپرای په‌روه‌ده‌ یا وه‌شان
ئ‌ه‌و کار به‌ج‌وود، چۆ تاوان‌گێگ د‌ژ وه‌ "یه‌ک‌پ‌ارچ‌ه‌یی
حه‌ر‌یم‌ی" ده‌ولت وه‌ حس‌او باید. ترکیه‌ هه‌رله‌ی‌وا له‌
شه‌یه‌کی سفاره‌ت‌خانه‌یل ئ‌سفاده‌ ک‌ه‌ید تا سیاس‌ت
زوان‌ک‌وشیه‌گه‌ی وه‌ کوردیه‌یل کووچ‌ه‌ر و په‌نابه‌ر له‌
ئ‌روپا و ئ‌ام‌ریک‌ای باکووری ب‌ک‌یش‌ن‌ید. سفاره‌ت‌خانه‌یل
ترکیه‌ له‌ دانمارک و سو‌ید له‌ ناو کاروبار ناوه‌کی
ئ‌ه‌و و‌لات‌ه‌یل‌شه‌ ده‌س‌ف‌زی کم‌ن و خوازیار ئ‌یه‌ بوون ک
زوان‌ کوردی له‌ مه‌ده‌رس‌ه‌یل و ناوه‌ند‌ه‌یل ئ‌یمات‌کردن

من وه‌ ئەزم‌وون‌کردن باوه‌ت‌گ ده‌س‌پ‌یک‌م، یان‌ی
خ‌وه‌ندن زوان‌ناس‌ی کوردی، ک زوان‌گه‌ وه‌ شیوه‌گێگ
د‌ر‌ندانه، بۆه‌سه‌ م‌ژار زوان‌ک‌وش‌ی. زوورم زوان‌ناس‌ه‌یل
ک ئ‌ی زوانه‌ خ‌وه‌ندنه‌سه‌و، ده‌بار‌ی وه‌ئ‌ه‌نقه‌س ک‌وش‌تن
م‌ژار پ‌س‌پ‌وره‌گ‌یان وه‌ ده‌س ده‌ولت‌ه‌یل ترکیه، ئ‌یران
و سووریه‌ ده‌نگ‌ک‌پ مه‌ننه. سیاس‌ت زوان‌ک‌وش‌ی
له‌ ده‌ست‌و‌و‌ریل و قانون‌ه‌یل ئ‌ی ده‌ولت‌ه‌یل ته‌به‌ر‌ۆکه‌و
ک‌ریابه‌ و نه‌غه‌نیا ماف‌ه‌یل زوان‌ی کورد‌گان ئ‌نکار که‌ی،
به‌ش‌کم ئ‌ازادی زوان‌ناس‌ه‌یل له‌ زانست‌گه، هه‌م له‌ ناو و
هه‌م‌یش له‌ ده‌یشت و‌لات‌ه‌یل ک ئ‌ی زوانه‌ قسه‌ کر‌ی،
نه‌یده ژ‌یر پا. به‌مه‌ای ج‌یاوه نه‌کردن ئ‌ی سیاس‌ته،
سه‌رک‌وت‌کردن خ‌وه‌ندن زانست‌گه‌یی زوانه‌گه،
شیوه‌زار‌ه‌یل، ج‌و‌غراف‌یا و دیرووکی بۆه. ئەگه‌ر چ،
خ‌وه‌ندنه‌یل زوان‌ناس‌ی کوردی، ن‌وای به‌ل‌گه‌دار کردن
زوانه‌گه‌ گر‌ید، تا چ پ‌ه‌س‌ید وه‌ ده‌ر‌پ‌رین نا‌پ‌ه‌زایه‌تی، وه
ئ‌ی شیوه‌ زوان‌ک‌وش‌ی نه‌غه‌نیا ژ‌یان مه‌ردم ک‌اول که‌ی،
به‌ل‌کم ر‌شته‌ی زوان‌ناس‌یش سه‌رک‌وت که‌ی. فره‌ د‌ژوار
ن‌یه‌ ک ب‌ق‌ن‌م‌ن، ئ‌ی ب‌ی ده‌نگ‌یه‌ وه‌ ماش‌ین زوان‌ک‌وش‌ی
ئ‌ج‌ازه ده‌ید تا ئ‌ازادانه له‌ که‌رت‌ه‌یل ک‌وش‌تار، کار ب‌ک‌ه‌ید.
زوان‌ کوردی ک وه‌ پا‌و‌گ‌و‌وره‌ی ژ‌مار قسه‌که‌ره‌یل (٢٥
تا ٣٠ ملیوون) له‌ پ‌له‌ی چ‌لم جه‌ان ج‌ی گر‌تیه، له‌
سال‌ ١٩١٨ وه‌ زووره‌کیه‌و له‌ ناو‌ه‌ین ده‌ولت‌ه‌یل هاوسا:
ترکیه، ئ‌یران، ع‌راق و سووریه‌ داب‌ه‌ش ک‌ریابه. ئ‌ی زوانه‌
هه‌رله‌ی‌وا له‌ لای‌م‌ن کوومه‌ل‌گ‌ه‌یل ت‌اپ‌رای و په‌نابه‌ره‌یل
زۆنه و تازه، له‌ ئ‌اس‌یای ناوه‌ندی و خ‌وه‌ر‌ئاوا، ئ‌روپا،
ئ‌وست‌رالیا و ئ‌ام‌ریک‌ای باکووری قسه‌ کر‌ید. زوان-
ک‌وش‌ی، یان‌ی وه‌ ئ‌ه‌نقه‌س ک‌وش‌تن زوانه‌گه، سیاس‌ت
ره‌سم‌ی هه‌ر س‌ی و‌لات‌ه‌یل بۆه ک قسه‌که‌ره‌یل زوان
کوردی داب‌ه‌شه‌و کردنه: ترکیه له‌ سال‌ ١٩٢٥،
ئ‌یران وه‌ ت‌ایه‌ت له‌ سال‌ه‌یل ١٩٤١-١٩٢٥ و سووریه
وه‌ت‌ایه‌ت له‌ ده‌ه‌ی ١٩٦٠. ته‌نانه‌ت له‌ ع‌راق ک
زوانه‌گه‌ چۆ "زوان ناوچ‌ه‌یی" ره‌سم‌ی‌گ‌ تاوشت

روژانه‌ییش وه کووچه‌رییل و خوندەوارەیل مخت نەدرەیی. ئی کردەوییل و سیاسەتەیی ک ها له پشستی، وه گرتیه‌ستەیل ئرووپایی و ناوئەتەوویی چۆ بەرنامەیی نەتەوە یەکه‌وگر دییه‌گان (۱۹۴۵)، جاپانەیی جهانگر مافەیل ئنسان (۱۹۴۸)، گرتیه‌ست ناوئەتەوویی مافەیل مەدەنی و سیاسی (۱۹۶۶)، گرتیه‌ست ناوئەتەوویی مافەیل ئابووری، کوومە‌لایەتی و فەرھەنگی (تا ۱۹۷۶)، گرتیه‌ست مافەیل منالەیل (۱۹۸۹)، و بەرنامەیی ئرووپا ئەپرای زوانەیل ناوچەیی و کەمپە (۱۹۹۵) دەس‌درێژی کەید ک ترکیه‌ پریگیان پەسەن و ئمزا نەکرده.

من چۆ قسە کەرنەکی زوان کوردی،
زوان کوشی تەجرە کەرمە. من ک له بنەمالیگ
کورد زوان و له شارێگ کوردنشین له دالگ پیا
بۆم، وه ناچاری وه زوان فارسی پەرورده بۆم ک
له ولات چمن زوانەیی ئێران تەغیا زوان رەسمی
بۆ، له حالێ ک تەغیا زوان زاگیی نیمەگ له
جەماوەر ولاتەگە بۆ. له دەورمان مەدرەسەگە
قسە کردن وه زوان کوردی یا داشتن نۆسیایگ وه
زوان زاگیی خۆم قەیمەخە بۆ.

وه سفیل سیاست سەریای^۱ زوان کوردی

دو کار سەرەکی دەبارە زوان کوردی، یانێ کارەیل مەک مارکوس (۱۹۵۸) و مەک کنزی (۱۹۶۱)، ک وه زوان ئنگلیسی نۆسرایان، ئامازێگ وه سەرکوت کردن زوانەگە له ولاتەیی ک قسە کرێد نیه‌کەن. هەر دو کار ئنجامناوەیل فرەخاس دکتوران، ک وه‌شیوەی کار مەیدانی له عراق تاقیەو کرانە. یە کەمپەگەیی،

1. De-politicized

خوندنێگە له رێزوان سۆرانی ئستاندارد له عراق. دومپەگەیش، خوندنێگ وه‌سفی له شێوە‌زارەیل کوردی عراق و ترکیه‌ گرتیه‌سە وه‌ چەو. ئجازەیی پسپووران مەک کنزی رەد کرپا، چون کوومار ترکیه‌ وه‌ زواناوەیل ئجازە ئیباد لیکوولین مەیدانی له‌ سەر زوانەگە بکەن. وه‌ هەر حال له‌ ناو کتاوگە زانیاریگ له‌ بارەیی سەرکوت کردن زوان کوردی له‌ ترکیه‌ نەهاتیە، ئەگەر چە نۆسەرەگە وه‌ زوانێگ سیاست سەریای وه‌ دابەسان "مەیدان" ئامازە کەید ک وه‌ چشتیگ ناکاو یا دۆزەمپگ تکنیکی له‌ پەپوونەییگەن نزمینەدی: "له‌ بنەرته‌و تواستیم دەورەیل زەمانی یە کسانێگ له‌ ناوچەیل کورد زوان ترکیه‌ و عراق بویرنیمن، وه‌ لێ لێمان قوومیا و جەوازه‌گە له‌ لایەن کاروودەسەیل ترکیه‌ دەر نەبرپا و ه‌لایە دە مانگ له‌ باکوور عراق و یەریا" (مەک کنزی، ۱۹۶۱: xvii). نۆسەرەگە دۆتر ئامازە کەید "وه‌ی مدووه‌ ک سەرداین وه‌ خوەه‌للات ترکیه‌، نەکردنی بۆ، مادەیی نووینگیش له‌ باووت شێوە‌زارەیل ئەو ناوچە وه‌ دەس نەکەفت (هەرئەو، ۲۰۱۱: xxi).

نمونه‌ی هەلەبەرز ئەیی بێ دەنگیە، سەرکوت کردن خوەندن له‌ ناو ولات، له‌ لایەن ئەرته‌ش ترکیه‌س. له‌ سال ۱۹۵۹ ئەرته‌ش، نیوئەرایەتی ئەیل‌تە یەکه‌وگر دییه‌گان، ئەپرای هەلەکەفتن ناوئەتەوویی^۲ و زانستگەیی جۆرج تاوون بەرنامەییگ کەلێن- پیتوهر دەبارەیی بارهاووردن بازله‌گان له‌ خوەندەواری ئەپرای سەریازگری له‌ هازەیل چە کدار ترکیه‌ بنیات نان. له‌ ناو ناترکەیل، وه‌تایبەت کورد زوانەیل رێژەیی رەتێقن بەرزەو بۆ. لێزانەیل پەرورده‌ی تیم ئامریکاییه‌گە ک ئجازە تواستن ئەپرای ئیسفاگرتن دەبارەیی کێشه‌گە، له‌ باووت "پانایی شێوە‌زارەیل زوان کوردی له‌ ناو بیست پایگای بارهاووردن له‌

2. United States Agency for International Development (USAID)

**مردمهووى زوانى دياردهى زونمىگه ك بنهمایل
پنچپای و جوړاو جوړنگ دیرید، ولى له
سهردم نیمیا جۆله ناسى داكفتن و نه گهر
بووتك پهرين زوانمیل و ه گهر د دهوړمیل وهرين
جیاوازه؛ شكل گرتن "نهم زوان ناسى جهانى"،
نهمینه كړدن تكتنول ژبیمیل پمپوهندى گرتن نوو،
جهانىمو كړدن بې وچان له وانه سه.**

تركبه پرس وړا بكهن، وه شپوهیگ دهره وهكى،
چو "ديارى كړدن پتناسه شهراى شپوه زارمیل
سهرهكى، شوون لوور جوغرافیايان و ریژهیان
له ناو جهماوهر كورد زوان" قسه كړدن (بژردى،
۱۹۷۸: ۲۰۷). دهسهاته گان^۲ وهشپوهى وهتوویژ
و نیمهیل كووهو بۆ. بهش نیمهیل ه گان نریكهى
۵۰۰۰ پرسیارنامهى كول، گرتیاده وهر ك شهراى
پهروهرده كهرمیل وه ناوهندییل خونه دواړى نزامى
له سهرایسهر ولاته گه نارد ریا. شه گهرچه، وهرچه
یهك پسرپوړكارمیل بتوانن كاریگ له سهر گشت
دهسهاته كووكریاهه گان بكهن، شه رتهش گشتى
داگیر كړد. تنیا ههر، چهن برگه له مال و وتاخ
كار پسرپوړكارمیل وه دهسیان دهرچى. تا شه وره ك
من زانم (زانیا ریبهیل من له قافز ناردن وه یه كیگ
له نهمداهیل تیم پسرپوړان له ۲۰ مارس ۱۹۸۴
سهرچه وهر گرتیه)، بژردى تنیا كه سیگه ك ههرچه
وهشپوهیگ لیل، دبهاره یى رۆداوه نوسایه. شه
و ۵۰۰۰ پرسیارنامه گه ناماژه كید و نوسید:
"له دواپه نریكهى ۱۵۰۰ پرسیارنامه كووهو
كریا. ودهاخه وه مدوو دژواریهیل نه ته وپه یى،
باشمهنى پرسیارناوه گان له دهسپهرس نهمهن"

1. Objective
2. Data

(بژردى، ۱۹۷۸: ۲۰۹) یه كیگ له راوړكارمیل
پرژدهى پسرپوړانه گه ك لینان ناسیایگ له زوان
كوردییه، تنهانهت له ناو وتارمیل بلاوكریاگى، ك
رایوه رگرتن^۳ هلاپه پر ورده كارینگ، له چالاكیى
پیشهیى خوهى، چو زوانناسى، ههرگز چشتیگ
دبهاره یى رۆداوه نه نقسا.

ئى چه وده نووړپه هس ك كارمیل سهرچه وپه یى،
وینه یگ گشتى له پینكهاته، ناوتوگ ناسى^۴،
ژماره یى قسه كهرمیل، تهرف تونیه تى جوغرافیاىى،
دیرووك و رهوش شهو زوان وه دهست بیهن. وتارمیل
وه مژار زوان كوردى له زانست نامى تسلام
(مهك كنزى، ۱۹۸۶) و كتاووك زوانمیل جهان^۵
(كه مپیل، ۱۹۹۱) هچو ناماژیهك وه تنوتیژى دژ
وه زوانه گه نه كړدنه. وتاره گه یى زانست نامى زوان
و زوانناسى؛ ناماژه كریه ك "كوومار تركیه تا
دواپهیل دهه یى ۱۹۸۰ نوساین وه زوان كوردى
قهیه خه كړدود." (كریه نبروئیك، ۱۹۹۴).
ههرچه نئى زانیا ریبهیل شه فره وده سرنج نییه.
شه گهرچه كوردى تیرهنه گه له كتاو و چاپه مهنى
له تركیه شهو كار چوود، وهلى هیمن نوساین وه
زوانه گه ناره واس. فره یگ له بلاوكریاگان، چ وه
كوردى وچ له باوهت شهو زوانه، گورایگور قهیه خه
كریهن و دس وه سهریان كریهید و نوسهرمیل،
هه لگه ردانكه رهمیل، بلاوكه رهمیل، پهخشكارمیل و
تنهانهت خونه رهمیل له لایهن دهو لهت سزا دریهن.
وتاره گه یى زانست نامى ناو نهموویى زوان ناسى
ناماژه كریه ك كوردى له عراق له پهروهرده و
میدیا تسفاده بوود، گواى له ولاتهیل ترهك ك
جهماوهر كورد زوان ژیهن، بیجگه له نهمه نستان
شه ورووى ك دهو لهت شهراى كوردى نوساین هان

3. Survey
4. Genealogy
5. Compendium of the World's Languages

دهید، چاپ و بلأوکردن یا فره کمه و یا سهرکوت کریابه (مهک کاروس، ۱۹۹۲: ۲۸۹).

زوان‌کوشی، تجربه و تیوری‌سازی

من چتو قسه‌کهر بنه‌کی زوان کوردی، زوان‌کوشی تجربه کردم. من ک له بنه‌ماله‌یگ کوردزوان و له شارینگ کوردنشین له دالگ پیا بوم، وه ناچاری وه زوان فارسی په‌رورده بوم ک له ولات چهن‌زوانه‌ی ئیران تغیا زوان رسمی بۆ، له حالی ک تغیا زوان زاگیی نیمه‌یگ له جمواهر ولاته‌گه بۆ. له دورمان مه‌درسه‌گه قسه‌کردن وه زوان کوردی یا داشتن نوسیایگ وه زوان زاگیی خودم قه‌یخه بۆ. دالگم چوار جار له ماوه‌ی ژیانم له رخ زندان و شه‌کف‌جعی رووله‌گانی ئه‌و چهن گله‌کناو و زه‌فت کریایی‌گیس ک وه هه‌شاریه‌و، ئه‌و ده‌ستمان کففتو، سزان. له زانستگه‌ی تهریران ک من له ۱۹۶۸ تا ۱۹۷۲ زوان‌ناسی خونه‌ستم، ماموسایل فره کمم ئاماره وه زوان کوردی کردیان و شه‌گهریش کردیان چتو "شیتوه‌زار" یگ له زوان فارسی ناو لی بردیان. ناویردن له کوردی چتو "زوان" یگ، تونده‌ستیا "پارچه‌خواری" وه ئه‌ژمار باید. وه چه‌واشه‌وه، له ته‌یالته‌یه‌که‌و‌گردیه‌گان ک من خونه‌دنه‌گم دریه‌وه دام و ئه‌نجام‌نامه‌ی دکتوراگم ده‌باره‌ی زوان کوردی نوسام، ئه‌رای پسپووران له سهر زوانه‌گه، له ئازادی زانستگه‌ی و سیاسی بی‌سنوورینگ ئسفاده کردم. ههرچهن ک ئی ئازادیه وه‌گهرد تنگ‌او‌یه‌ییلینگ له بار چه‌مکی و تیوری له رشته‌ی زوان‌ناسی سنوورداره بۆ. ههرچهن ک زوان‌ناسه‌یل و که‌سه‌یل تره‌ک باوه‌تیه‌یلینگ له‌باره‌ی سهرکوت‌کردن زوانه‌یل جیاواز زه‌فت کرده‌نه، ههمرای ئی کرده‌وه چتو بلأو‌وتونه‌وه‌ی نایه‌کسان هاز کوومه‌لایه‌تی، سیاسی و فره‌هنگی، وه‌چه‌مکیه‌و نه‌بۆه و تیوری‌سازی له سهری نه‌کریاس. هتوچکام له کتاوه‌یل ده‌رسی ئه‌رای پیناسان زوان‌ناسی، وه‌گهرد چشتی ک من چتو قسه‌کهر بنه‌کی زوانینگ

تجربه کردم که له ژیر تنوتیژی ده‌ولتی که‌فته‌یه، په‌یوه‌ندی‌ینگ نیاشته‌یه. من ناچار بوم سهرچه‌وه‌یل فره‌خاسینگ له کتاو‌خانه‌ی زانستگه‌ی ئیلینۆی له ئیرانا-شه‌مه‌یه‌ین به‌خمه ده‌یشت تا له شه‌ده‌بیات زوانه‌یل دیاری کریایگ شه‌و‌کارچین چه‌مکه‌ییلینگ جوور "قهران زوانی"، "مردمه‌مووی زوانی"، "زوان خه‌ریک مردن"، یا "خوه‌کوشی زوانی" پیا بکهم. من ره‌سیمه‌و ک "ئهنجهمه‌ن پاراستن زوانه‌یل و فره‌هنگه‌یل وه‌خه‌تیه‌که‌فتی" له شار بروکسل له بلژیک له سال ۱۹۷۶ له‌باودت سیاست وه‌عه‌ره‌ب‌کردن حکومه‌ست عراق له کوردستان نا‌ره‌زایه‌تی نیشان دایه. ئمجا ئی ئیده‌یله وه‌شیتوه‌ی تیوریک له "زانسته‌یل زوان" یه‌که‌گر نه‌کریاسه‌وه. کیشه‌ی سهرکوت کردن زوانی له مژار ئه‌نجام‌نامه‌گم وه سهردییر "کارتیکه‌ر زوان له گه‌شه‌یون نه‌توه‌یی: ئستاندارده‌و‌کردن زوان کوردی، ۱۹۸۵-۱۹۱۸" یه‌که‌گره‌و کریا ک پاشتر چاپ کریا (حه‌سه‌نبوور، ۱۹۹۲). وتار [یاروسلاف] رانیکیز وه سهردییر "مافه‌یل زوانی و زوان‌کوشی" ک له لایهن دامه‌زریاگ تکنیکی و ئابووری ئوکرین له سال ۱۹۶۷ له موونیه بلأو بۆه، له منا کمینگ لیل بۆ. "زوان‌کوشی" چه‌مک درسیگ ئه‌رای شه‌وه‌کردن تجربه‌ی کورده‌گان له ژیر ده‌سه‌لاتداری ده‌ولته‌یل نووخواز و ناوه‌ند‌گرینگ بۆ ک له ئاکام شه‌ر جهانی یه‌که‌م له خوه‌رتاوی ئاسیا وه دی هاتن. کو‌یارووبیاس (۱۹۸۳) ده‌سه‌به‌نیینگ وه‌سه‌رنج له "هه‌لو‌یسته‌یل رسمی" له‌باره‌ی زوانه‌یل که‌مینه وه‌رنیا کردیه ک له ناویان "هه‌ول دان ئه‌رای کوشتن زوانینگ" و "وازه‌واردن له زوانینگ ئه‌رای مردن" ییش چتو سیاسته‌یل رسمی هه‌س. یه‌یش ههمرای چشتینگ په‌راو‌یزیه، وه‌لی چه‌مکه‌یل له ئالو‌گوور ئجازه ده‌یده پیم ک ده‌سه‌تیه‌یل فره‌یگ، ک له‌باره‌ی چه‌ندین ده‌هه سهرکوت کردن و واوه‌سه‌ه‌ییرم

پښيان، فره سمخته. ته گهر تو خاوهن تهو
ثافتوه هست هازداره بقو و تمجا ههول
بيفيد ک له ناو نوسنه گد دسه شوي
نه کيد، ته وانه وه همر شينويگ ژر وه ژر
تبه نه وه.

له يوا فکر کم ک ته گهر وه ئي مدووه ک من چو
قسه کهر بنه کی زوان کوردی سهرکوت کردن ته جره
کرده و جیا کردن خودم له ثافتوه هستم ته پرام دوزمه
بقو، ته پرای پسپوړکاريل دهره کييش ئي دوزمه
هس ک لانکم تا ريزه يگ له بار ثافتوه هست
توش ئي سيستم سهرکوت کهر برون ک همرگز
ته جره نه کړنه؛ و له ته کسيگ ک "توژه" ي
خوډنه گهي ته وانه بکوشيده و، يا وه همر له نوينگ
ئازادی زانستگييان بنديده ژر پ، يا گشه بقو
رشته ي زواناسي سنوورداره بکيد، ريز و ئازادی
مليونان بقوندار ئسانى سنووردار کړيد.

يبيشت وده وای پاشخوانيل دووسه گم، کتاوه گهي
توشى ئسکووتاب-کانگاس³ وه سهرديز دوزوانيل
شوي يانه: په روره ده کړن کمينه گان (۱۹۸۴) کفته
دهسم و له خوډشيو سهرم سر مهن. کتاوه گه له
کتاوخانه ي زوانيل نووى زانستگه گه پيرست کرباقو و
له قهقهسه ي "کتاويل تازه" نرباقو. ته گهرچه تواستيام
بزانه ک دبهاري و هستاندارد کړن، په روره ده ي
کهمينه گان و زوانيل کمينه گان چ گپيگ ديژيد،
وله ئي چه و نووړي نياشتم له وتارنگ له کتاوه گه وه
زوان کوردی ئماژه بکړا. ته دديبات دبهاري تهو
باو هيل، ته گهرش له لايمن تيوريسته گان و نوسهريل
کتاويل دهرسى له زواناسي تهو کارچياد، فره کمه ويته
بقو و خوډنه يليگ له سهر زوان کوردی فره تر له لايمن
وشناسه ييل و زوان ناسه يليگ نوسرياقو ک مهيله واريان

توشى ئسکووتاب-کانگاس (۱۹۴۰) له هلسينکي Tove Skutnabb-Kangas. 3.
ناسياس. (linguicism) - زواناس فئالائييه ک وه مدفون دهاوړن وشين
(ئنگليزي کړ)

ريک بخرمه وه. همرله يوا زوان کوردی بملگيل کافی
ته پرای پيخواز بقو چمک "زوانکوشى" وه دهس ديد
و له بانانيس هه وچه وه پيشچينيل تيوريک و پلانيل
چمکي فره تر هس.

ثافتوه هست و زانست

ئى دهرانه ک له ي فهزاي چمکي و نه سبه ت
به سياگ کرباسه و، توه ستيا د وه پيداخوازيه ييل
زانستگه ييگ چو "بني لايه نى" و "دهره و کي
بقو" دابخريه يته و. هه ناي ته دماه ييل کوميته ي
ته نجام نامه گم له باري "لاگري پسپوړکار" گله ي
گازرم نه کړن، ئاگره واره وه بقو. وه ئي ئماژه ي
دياري کرياي، ک راي کسيگ دبهاري ئوثيرتون²
سياسي کاره گم بزانه، پيشنوس په نج بهش
سهرتاي کاره گه ته پرای دووس ناکورديگ، ک
ته نجام نامه گهي دبهاري زوان کوردی تهو په رتخ
بردو، نارد. بريگ له هور و راگاني له يوا بقو
(قاقز ناردينيل شه خسي، ۱۰ نيسان ۱۹۸۵):

... يه وه "شيوي ته نجام ناميه ي" نيه
وه ي مدووه، خوډيني سمخته. له ناو
چشتيگ، ک نوسايده قينوويي دباره.
قينوويي دژ وه تهو چشتي ک ته پرای
کورده گان قوميه يه. ته گهرچه من وه
ئى قين له دليه، ک هاز و توان ديدده
پيت تا کاره گه ت بکيد، گوماناي بقو،
ئاوخته خوازش بقو ک ريگه يگ پيا
بکيد ک له بني گياني و راسه ري بقو
باسه گان و شيکاريه گانت بپاريزنيدى ...
نوساين وهو شيوي زانستگيه ي و بني نز
دبهاري چشتي يليگ ک تو ته رزشت ديدده

1. Objectivity

2. Overtone تهو تر ناسره ي ده ستوازيگ له مورسيه و مهلست لن
(همر ريگه يسيگه ک له ريگاس باغي ده گه گه بهر ژر برو. (ئنگليزي کړ)

وه خورهه لآت ناوه رآست بۆه. بئجگه شهو كتاوهیل دهرسییه ک شهویش له ورده کارییهیل رتواریان وه بنهمالهی زوانیهیل هندوئروویایی کفید، من ههرگز ئاماژیهگ وه زوان کوردی له هوق چنئاو دهرسی نیمه. تۆقی ئسکووتناب-کانگاس له کتاوه گهی، وه کولپر وازگفت کردیه ک چۆ سفارته خانی ترکیه له کۆپنهاگ ههول دا تا نوای ئامختکردن زوان کوردی وه کووچه ریل کورد له دانمارک بگریئدهو. شهو وه زوان کوردی چۆ زوانیهگ "سه رکوت کریای" و "قهیه خه" ئاماژه کفید و جیاکاری وه که لکیگ له ناوین "تنوتیزی فیزیکی" و "تنوتیزی نمانایی" و پیکهاتییه "دژ وه زوانیهیل و قسه که ریلیان داناس. کتاوه گهی تۆقی دلگاویم دا تا وه شیویهگ قۆلتره ک دباره ی ههر جوورینگ له تنوتیزی دهو له ت دژ وه زوان و قسه که ریل، نۆسه ریل، خونه ریل و پسپوورکاریلی تفق چوو بیهم. ههلهیوا تۆهنستیم له گشت ئارایل ئسفاده له زوان، واوه سه ی خهریک ته رهختی دژ وه جووریل فیزیکی، نمانایی و پیکهاتییه تنوتیزی زهفت بکه مهو.

زانین ئیمه له زوانکوشی و مردهمووی زوانی له سه رهتای دهه ی ۱۹۸۰ه، گه لئاف گهوریهگ گرتیه. کتاوه گهی تۆقی له ی باوته فره پینداخواز بۆه. شهو وه گهرد رۆبیرت فیلیپسۆن له نۆساین یه کهمین وتار له باوته زوانکوشی له کتاویگ سه رهچوویی (زانستنامه ی زوان و زواناسی، پیرگامۆن، ۱۹۹۴) به شداری کرد. شهو له کار شهوژینه که ره گهی له باریه ی سیاسهت زوانی، مافهیل زوانی و مافهیل زواناسی ئنسان، له مژار زوان کوردی ئسفاده ی کاریگهریهگ کرد. پاوه نی قۆلیگ وه یه کسان، به رایه ری، ئازادی و دموکراسی له نۆسیایه یلی رهنگه و دایه. له ئالوگوو "نهزم زواناسی جهانی" ک ههر دو ههفته زوانیهگ کوشید، کتاوهیل تۆقی له زانین ئیمه دباره ی ژیان و

مردن چشتیهگ مووچ چۆ زوان، کاریگهر کهفیهس. پسپوورکاری زانستگه ییه گهی له کرده ییل، له تیکووشاین شهرای پاراستن زوانیهیل وه خهتر کهفیه ی، دموکراتیکه وکردن نهزم ههله نابه رایه ر و سه رکوتکه ر زواناسی جهانی و شهوژینه کردن بلاء و بۆنه وه ی به رایه ریخوازانه ی هاز زوانی، جیا نیه کریئدهو. ک یانی ژیان تۆقی وه نه ریت ژیان رووشنویه گانیگ چۆ برتراند راسل، ژان پۆل سارتر و نوام چامسکی وه سه رچی ک دژ وه بارودوخ ئیسه یی پا وه گهر دانسه و.

جهانیوکردن، بازار، زوانکوشی و زواناسی

مردهمووی زوانی دیارده ی زۆنه یگه ک بنهمایل پیچییای و جووراجوورینگ دیرید، وه لی له سه ره دم ئیمه ییا جۆلفناسی^۱ دا که فتن و شه گهر بووتگ برین زوانیهیل وه گهر د دهو ریل وهرین جیاوازه؛ شکل گرتن "نهزم زواناسی جهانی"، شهوژینه کردن تکتۆلۆژییهیل په یوه نندی گرتن نوو، جهانیوه وکردن بـ وچان له وانسه. وه پینخواز زانم وه شیوه ی تیۆریک له ناوین کوشتن زوان وه دهس دهو له ت و کوشتنی له لایهن بازار جیاکاری بیلم، ههرچهن فره کهم پیش تید ک ئی دوانه جیا له یه کهو کاریگهر بوون. دیاره ک له باوته زوان کوردی بکوشه که مه زرینگه یل دهو له تی و نهزم ناوخته ویه ییگه ک ئجازه دهید ئی رۆداوه له ترکیه، ئیران و سووریه بقوومیهید. وهچه واشه، بکوشه گهی هاوچه رخ سه دان زوان بۆچگ له ئامریکای باکووری و ئوسترالیا له ئاست یه کهم بازار سه. هه فای دهو له ت له وای له کانادا یا شه یالغه یه کهو گر دیسه گان نیغه و نهید وهر نه ته وه ی وهرین^۲ شهرای بلاء وکردن زانستنامه یا رووژنامه وه زوان زاگیی خوه یان بگریئد و نیه گریئیش، وه لی بازار گریئد و هه میشه ییش وه شیویهگ نادیار و دیندانه ئی کاره کفید. ئازادی سیاسی و قانونی

2 Dynamics

لغوه ی وهرین یا لغوه ی ئه رپین دهستراویگ ئه رپین ته یکیل و First Nation
ههروژگان بنده ی کانادای ک له جانی وه لگان سووریه و هندی (ئیندین) ئه رکار
(ههرو). (ئنگله رله کهر)

1. Symbolic

ئەپرای مەخت دابین وه زوان زاگییی یا ئیسفاده کردن لێ، له ناو میدیا، وه گشتی له لایهن فهرمانهیل بازار کەفیده تەنگاویەو.

ئەگەر کوردی له کەرتەیل کوشتار له کوردستان، له لایهن دامەزرێاگیل دەولەتیەوه کوشیە، له خوەرئاوا هازەیل دەولەت و بازار ئەپرای وه تەنگاوی خستەن خوەندنی یەکهوگرەن، ک من له ئێره مزەنه وه دەورمان زانستگهیی گرم ک له ناوی سنوورداریهیل تیۆریک و رهوشناسی رشتهگه له ناو پهیوهندی پێچیاگی وهگهرد دەولەت و بازار کەفید. بهرتەسک کردن دهقەر قسەکردن زوان کوردی ئەپرای پسپوورکاریل مهیدانی، بووده مدوو ئیه ک خوەندهوانهیل له پسپووران له سەر زوانهگه دلسەردهو بوون؛ هەرلەیاوا وه ئەندامهیل زانستگه ئەپرای رێنمایی کردن ئەو پسپوورانەیل خوەندهوانی گرێد ک وەبنەمای کار مهیدانی نهودن؛ هەر وه ئەو شیوه ئەپرای لایوا باووتهگانیگ دەسمیعی بۆلی ئەپرای پسپووران وه دەس نیه کەفید و ئەسه نەبۆن پسپووران بووده مدووئی ئیه ک دهوهری دهرسیش پێشکەش نهکرد؛ لایوا دهورمانیگ، وهەر بۆلاوکه رهیل ئەپرای سهرمایهههشتن له سهەر کتاوهیل و کۆفاریلینگ له ئی باووته گرێدن؛ ک یانی کولکسیۆن کتاوخانهیلش وه ناچار له باووت ماددیلینگ وه زوان

کوردی بێ ئەولەتەو بوود. بێجگه چمن جیاکاری، هۆچ دیارتهمان خوەندنهیل خوەرههلات ناوهراستیگ له ئرووپا و ئامریکای باکووری دهوهری دهرسی زوان کوردی پێشکەش نیه کهی. زوورمیان هەر وه تەنیا چوار زوان دەولەتی ناوچهگه، یانی عەرەبی، ترکی، فارسی و عبری یای دهن. دهريازۆن له ئی خۆرۆلگ بێ وهلیفته ک وه بۆلاووتەوهی فره نابەراییه هاز له ناوین کوردهگان چۆ خەلقینگ بێ دەولەت و سیستەم دەولەت-نەتەوه بهردهوامهوه بۆه، کار سادەگ نییه. دەولەت ترکیه یهکیگ له نگریستەین زوان کوشهیل، ئەندام "ناتۆ" و هاوپهیمان جیا نه کردنی ئەیالته یه کهوگر دییه گان و هازەیل خوەرئاوا ییه. هەرچهن زوان ناسهیلش له بار تیۆریک و ئەخلاقی له رهوش خاستیگن تا له وهراوهر سیاسەت و کردەوهی زوان کوشی واوهسه بکەن. پرێگ له خوەندهوانهیل کوومەل- کوشی له پێشتر زوان کوشی و فهرههنگ کوشی ' چۆ ژێردهستیگ له کوومەل کوشی له وهر چهو گرتهۆن (چارنی، ۱۹۹۴). هەرلەیاوا ک باسێ کردم، بێ دهنک بۆن دهباری زوان کوشی زوان کوردی یا هەر زوانیگ تر، خوی هەلوێستیگ سیاسیه، ک وهگهر داوا یلینگ چۆ بێ لایهنی یا خۆسههری زوان ناسی پاکانه نیه کرید.

1. Ethnocide

سەرچاوه‌کان:

- Bordie, John (1978). Kurdish dialects in Eastern Turkey. In Jazayery, Mohammad Ali et al. (eds.). *Linguistic and Literary Studies in Honour of Archibald A. Hill, Vol. II, Descriptive Linguistics*. The Hague: Mouton, 205-212.
- Campbell, George (1991). *Kurdish. Compendium of the World's Languages. Vol. 1*. London: Routledge, 769773.
- Charny, Israel W. (1994). Toward a generic definition of genocide. In Andreopoulos, George (ed.), *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 64-94.
- Cobarrubias, Juan (1983). Ethical issues in language planning. In Cobarrubias, Juan & Fishman, Joshua A. (eds.). *Progress in Language Planning: International Perspectives*. Berlin: Mouton de Gruyter, 4185.
- Hassanpour, Amir (1992). *Nationalism and Language in Kurdistan, 1918-1985*. San Francisco: Mellen Research University Press.
- Kreyenbroek, Philip G. (1994). *Kurdish. The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon Press, 18801881.
- McCarus, Ernest (1958). *A Kurdish Grammar: Descriptive Analysis of the Kurdish of Sulaimaniya, Iraq*. New York: American Council of Learned Societies.
- McCarus, Ernest (1992). *Kurdish. International Encyclopedia of Linguistics, Vol. 2*. New York: Oxford University Press, 289-94.
- MacKenzie, David N. (1961). *Kurdish Dialect Studies, Vol. 1*. Oxford: Oxford University Press.
- MacKenzie, David N. (1986). Kurds, Kurdistan. V. Language. *The Encyclopaedia of Islam*. New Edition, Vol. 5. Leiden: E. J. Brill, 479480.
- Skutnabb-Kangas, Tove (1984a). *Bilingualism or not: The education of minorities*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.